

DASEN VRŠALOVIĆ

ČETVEROGODIŠNJI RAD INSTITUTA
ZA NACIONALNU ARHEOLOGIJU I MUZEJA
HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA U SPLITU

(1958, 1959, 1960. i 1961. godine)

Još podkraj 1957. g. poduzeti su pripremni koraci da se osnuje institut koji bi proučavao preostatke duhovne i materijalne kulture naših naroda budući da je Jugoslavenska akademija već raspolagala osnovnim naučnim fondom koji se nalazi u njenu Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Ostvarenjem te zamisli to glasilo prestaje biti organ Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika koji ostaje kao organizaciona jedinica instituta, a preuzima ga Institut za nacionalnu arheologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu.

INSTITUT ZA NACIONALNU ARHEOLOGIJU

Predsjedništvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na osnovu Zakona o organizaciji naučnog rada i odluke Saveznog izvršnog vijeća i Statuta Jugoslavenske akademije, na svojoj sjednici od 4. II 1958. godine donijelo je odluku pod brojem 10-298/1 od 5. II 1958. g. o reorganizaciji muzeja i osnivanju Instituta za nacionalnu arheologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu, što je za sobom povuklo i reorganizaciju muzeja koji je postao jedinica Instituta.

Formiranjem Instituta realizirala se ideja koja se u intezivnim poslijeratnim arheološkim zahvatima i njihovim rezultatima često puta nametala arheološkoj nauci u Hrvatskoj da se naučna dostignuća na polju srednjovjekovne arheologije usmjere preko jednog tijela koje bi organiziralo, koordiniralo i evidentiralo naučno-istraživačke zahvate na polju naše nacionalne arheologije u republici. Zbog toga je Institut preuzeo na sebe zadatak da organizira i vrši naučni rad u oblasti nacionalne arheologije da razrađuje i usavršava naučno-istraživačke metode toga rada, da održava veze sa drugim naučnim

i stručnim ustanovama i pojedinim naučnim radnicima u zemlji i inozemstvu koji razvijaju djelatnost na području naše nacionalne arheologije te da usklađuje taj rad u suglasnosti i uz podršku nadležnih konzervatorskih zavoda. Posebice ima zadatak da organima državne vlasti i uprave u svim zainteresiranim ustanovama pruža mogućnost da se koriste rezultatima naučnog i istraživačkog rada, da širi znanje o našoj nacionalnoj arheologiji među narodima FNRJ i ostalim zemljama i da vrši druge naučne i stručne zadatke koji mu zakonom ili drugim propisima ili odlukom osnivača budu stavljeni u zadatak.

Istim aktom Jugoslavenske akademije od 5. II 1958. g. osniva se u Institutu privremeni Savjet koji će imati osam članova i to: a) dva člana koja između sebe bira naučno-stručni kolektiv Instituta, b) pet članova koje imenuje Predsjedništvo Jugoslavenske akademije iz reda članova Akademije i drugih naučnih, stručnih i javnih radnika, c) direktora Instituta, kao člana Savjeta po položaju.

Članovi Privremenog savjeta koje je imenovalo Predsjedništvo Jugoslavenske akademije jesu: akademik Grga Novak, akademik Ljubo Babić, Vicko Krstulović narodni zastupnik, dop. čl. dr. Cvito Fisković i Jakov Odrljin, tajnik NO kot. splitskog. Ovaj broj popunjuje se s privremenim direktorom dop. čl. dr. Stjepanom Gunjačom i s izabranim članovima unutar kolektiva dotadašnjeg muzeja Dušanom Jelovinom i Dasenom Vrsalovićem. Privremeni savjet ima donijeti pravila Instituta na osnovu kojih će se, nakon njihove potvrde od strane Predsjedništva JAZU, izvršiti osnivanje Savjeta u smislu odredaba Zakona.

Dne. 13. II 1958. g. prvi put se sastao Privremeni savjet Instituta u prostorijama Jugoslavenske akademije i tom prigodom donio Pravila i odluku da se u sastavu Instituta nalazi Muzej hrvatskih arheoloških spomenika kao organizaciona jedinica Instituta, organizirana na način predviđen Pravilnikom.

Radi što boljeg ostvarivanja zadataka Savjet je uokvirio i program rada kojim Institut potiče, pomaže, organizira i vrši naučna ispitivanja, objelodanjuje naučne radove, daje inicijativu i pruža stručnu suradnju svim naučnim i stručnim ustanovama, organizira raspravljanje pojedinih problema preko savjetovanja, diskusija i drugih prigodnih oblika, bdije nad arheološkim istraživanjima i konzervacijom spomenika nacionalne duhovne i materijalne kulture.

Iste godine natječajnim postupkom i zaključkom Predsjedništva Jugoslavenske akademije imenovan je stalnim direktorom Instituta dr. Stjepan Gunjača koji ujedno ostaje i direktor muzeja.

Već od prvog dana formiranja Instituta uznastojalo se djelovati u okvirima programa koliko to dopuštaju stvarne prilike. Teškoće s kojima se sukobljavao Institut, bilo to u izgradnji nove zgrade, jer radi u skućenim provizornim prostorijama muzeja i nedostatka materijalnih sredstava, često su se puta odražavale u nemogućnosti da se realizira programski rad, ali ipak se nastojalo u granicama mogućnosti djelovati na promicanju srednjovjekovne arheologije, za sada još samo na području dalmatinske Hrvatske.

Kroz protekle četiri godine rada Savjet se sastao 21 put (u 1958. godini četiri puta, u 1959. godini tri puta, u 1960. godini pet puta, u 1961. godini

devet puta). Na tim sastancima raspravljalo se uz razna administrativna i financijska pitanja o konkretnim zadacima naučno-istrživalačkog karaktera. Pokrenulo se istraživanje Bribira uz ostala arheološka iskapanja. Govorilo se o izdavanju godišnjaka i ostalih posebnih izdanja, pristupilo se izradi kataloga srednjovjekovnih ornamentalnih kamenih spomenika i grobnih nalaza, u toku su radovi na sakupljanju, sređivanju i objavljivanju srednjovjekovnih epigrafskih spomenika, obradi arheološke karte itd. Nadalje su se tražili načini kako da se sakupe suradnici izvan Splita, posebice angažiraju stručnjaci u Istri i na području južnog litorala koji su već sada svojom stručnošću i ličnim raspoloženjem prema Institutu mnogo pridonijeli i čvršće povezali krajeve svoje naučne oblasti s ovom institucijom.

Bolna tačka dnevnog reda koja se uvijek provlačila na sastancima bilo je pitanje izgradnje zgrade za institut i muzej.

PROBLEMI OKO IZGRADNJE ZGRADE ZA INSTITUT I MUZEJ

Institut je već u svom osnutku baštiniio od muzeja bolno pitanje zgrade koje se provlači još od osnutka samog muzeja u Kninu g. 1893, a poteškoće nisu samo na materijalnoj strani nego su nastale nove, i to u pogledu same lokacije.

U prošlim godišnjacima opisan je tok problema, te ga nastavljamo od izrađene idejne skice prof. arh. Mladena Kauzlarića koja je zatražena od Sekretarijata za komunalne poslove NO općine splitske radi regulacije građevnih blokova na Zapadnoj obali. Tom je prilikom muzej izrazio NO općine bojazan od budućeg nesklada između Obale JNA i Marjanskih padina zbog predviđenih podizanja novih višekatnih objekata u ulici Duška Mrduljaša koji bi se uzdizali pozadi projektiranog projekta i time disharmonično utjecali na čitavu koncepciju i urbanističko-arhitektonsko rješenje muzeja i njegova ambijenta. Radi toga je NO općine raspisao opće jugoslavenski natječaj koji je pokazao da se područje dviju ulica vis-a-vis Marjanskih padina mora tretirati kao cjelina. Istu je koncepciju zauzeo i Ocjenjivački sud prispjelih natječaja u čijem su sastavu bili sveučilišni profesori ing. Josip Seissel, ing. Nikola Dobrović i ing. Miloš Somborski. Oni su dali i svoje mišljenje da se na Obali JNA predvidi izgradnja muzejske zgrade koja je u skladu sa sadržajem toga područja jer projektanti natječaja, izuzevši jednog, u svojim radovima nisu usvojili ni projekat ni lokaciju našeg muzeja. Time je po njihovu gledanju izgradnja muzeja na Zapadnoj obali, na terenu kojemu je NO općine splitske pred nekoliko godina dao lokaciju došla u pitanje. Međutim, ipak je predloženo da se čitavo područje povjeri jednom od nagrađenih projekatana u skladu s primjedbama Ocjenjivačkog suda. Usprkos tome započeta je izgradnja visokih stambenih objekata u ulici Duška Mrduljaša, i to iznad određene muzejske lokacije, pa je novonastala situacija, nama još uvijek nerazumljiva, dovela u nemogućnost realizaciju postojećeg idejnog projekta Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Paralelno s tim problemom uskrsla je potreba gradnje raznih turističkih objekata na Zapadnoj obali koji su predvi-

deni i natječajima, pa se došlo do novih kombinacija u pogledu lokacije i uzelo se u pretres Sustjepansko područje na terenu starog splitskog groblja koje je bilo predloženo za ekshumaciju s tim da se Sustjepan pretvori u rekreativne površine grada. Tim se obnovila najstarija koncepcija za lokaciju muzeja na Sustjepanu, koju je zastupao njegov direktor još 1946. g. (vidi Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 2. Zagreb, 1952. str. 222). I najutjecajniji ured za komunalna rješenja grada, Urbanistički biro, donio je u prijedlogu o uređenju i namjeni Sustjepana ovaj zaključak: »... Davanje novog sadržaja rekreativnom području lokacijom Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u sjeveroistočnom dijelu današnjeg groblja koji će svojim značajnim arheološkim materijalom predstavljati zajedno s ostacima »in situ« vrijednu kulturno-historijsku cjelinu...« (Prijedlog za uređenje Sustjepana, str. 18., tačka 6.). Nato su ing. Josip Seissel i ing. Andrija Mohorovičić određeni da u ime Jugoslavenske akademije, obidu teren kako bi mogli jasno sagledati situaciju i dati svoje mišljenje u vezi s načinom projektiranja i gradnje. Ne naišavši ni na kakve teškoće, već naprotiv na izraze zadovoljstva, odobren je od strane Jugoslavenske akademije investicioni kredit od 500.000 Din za izradu planova nove zgrade instituta i muzeja na Sustjepanu.

Dne 22. III 1959. g. Savjet Instituta saziva sastanak šireg foruma u Splitu na kojem su prisustvovali: predsjednik Jugoslavenske akademije i Savjeta Akad. Grga Novak, potpredsjednik Jugoslavenske akademije akad. Franjo Kogoj, narodni poslanik Vicko Krstulović, predsjednik NO općine Rade Dumanić, tajnik NO kot. splitskog Jakov Odrlić, tajnik NO općine splitske, Leonardo Karli, akad. Cvito Fisković, Srećko Fabjanac, načelnik komunalnih poslova NO općine, ing. Stanko Dvornik, predstavnik Urbanističkog biroa ing. Jerko Marasović, direktor Instituta dr. Stjepan Gunjača i kustosi Dušan Jelovina i Dasen Vrsalović. Obilaskom terena analizirale su se sve komponente nove koncepcije i nastojala locirati zgrada novogradnje. Usklađujući različita shvaćanja pronašlo se rješenje na zadovoljstvo svih i zaključilo da bi se zgrade instituta i muzeja locirale na zapadnoj strani poluotoka time da jedan dio uđe u površinu groblja Sustjepan, a drugi dio da se protegne izvan sadašnjeg ogradnog zida u pravcu ulice Moše Pijade pod uvjetom da preostali dio parka bude slobodan za javnost da se koristi njime u maksimalnoj mjeri kao rekreacionim područjem. Sistemom paviljonskih niskogradnji novogradnja bi se zakrila zelenilom i učinila što neprimjetljivijom radi očuvanja ambijenta kao parka. Nadalje se zaključilo da se muzeju i institutu akcentuira raspored i veličina, te je potrebno da i Arhitektonski odsjek Jugoslavenske akademije dade svoju varijantu učestvujući tako u izradi idejnog projekta jer bi se jedino tako bolje iskristalizirala razna mišljenja glede koncepcije i time uskladila razna shvaćanja.

U skladu s tim zaključcima Zavod za urbanizam i arhitekturu Jugoslavenske akademije zatražio je tačan geodetski snimak područja Sustjepan, te su na izradi idejnog projekta započeli raditi akademici ing. Kauzlaric i ing. Mohorovičić.

Međutim u kompleksu urbanističkog rješenja i naknadnog regulacionog plana područja Zapadna obala-Zvončac-Sustjepan, nije se muzej mogao održati na prije fiksiranoj lokaciji, te je opet došlo do nesporazuma i odbaci-

vanja zaključaka prethodnih sastanaka, pa je zbog toga sazvan sastanak Savjeta na kojemu su bili prisutni još predstavnik komunalnog odjela NO općine splitske ing. Milorad Družević i predstavnik Urbanističkog biroa ing. Jerko Marasović. Tražilo se naime objašnjenje u vezi s promjenom lokacije i rasporedom objekata na tome području. Cjelokupno razlaganje predstavnika Komunalnog odjela i Urbanističkog biroa Savjet je dobronamjerno uvažio sugestije u vezi s promjenom lokacije odnosno pomjeranjem u sjeverozapadno područje poluotoka Sustjepan, u predjelu prilaznog puta kupalištu »Zvončac«, time da zadrži kontinuitet sa samim platoom Sustjepan preko dijela izložbenih prostorija i kompleksom zelenih površina na kojima bi se ugradili karakteristični primjerci starohrvatske arhitekture, ranijih i kasnijih tipova nekropole do onih s primjercima stećaka. Tako bi administrativna zgrada Instituta i izložbena muzeja preko linije sakralne i grobne arhitekture direktno vezivala sustjepanski plato s arheološkim preostacima pronađenim na njemu i s jednom manjom prostorijom za povremena tematska izlaganja muzejskih eksponata. Izrada idejne skice povjerena je Urbanističkom birou u Splitu kako bi se po završetku njenu moglo što prije pristupiti gruboj obradi zelenih površina i izgradnji putova. Na rješenju ključnih problema surađivali bi paralelno i arhitekti Zavoda za urbanizam i arhitekturu Jugoslavenske akademije. U istoj namjeni po fiksiranim zaključcima Institut je organizirao s dopuštanjem Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju i premještaj nekih tipološko karakterističnih stećaka sa nekropole u Cisti i Lovreću, koji bi se razmjestili u izložbenom parku prema već zamišljenom i dogovorenom rasporedu.

Zbog hitnosti rješenja novonastale situacije na području Zapadne obale gdje bi se na lokaciji naših sadašnjih provizornih muzejskih i institutovih prostorija imala izraditi reprezentativna hotelska zgrada taj problem otpočinjanja radova na izradi projekta još više je postao akutan. Upravi Jugoslavenske akademije obrazložena je hitnost u rješavanju situacije, kao i spremnost splitskih arhitekata i organa vlasti, radi čega je ona povjerila izradu idejne skice Urbanističkom birou u Splitu, a za troškove elaborata odobrila investicioni kredit od 500.000 Din.

Izrađena idejna skica i fotomontažni snimci zgrade Instituta i muzeja koje je izradio Urbanistički biro u Splitu u dogovorenom roku iznesena je na sastanku Odbora za gradnju muzeja i Instituta dne 2. IX 1960, a sačinjavali su ga: predsjednik Odbora akad. Grga Novak, potpredsjednik Vicko Krstulović, tajnik dr. Stjepan Gunjača, i članovi akad. Mladen Kauzlarić, Jakov Odrljin, ing. arh. Budimir Pervan, podsekretar za komunalne poslove NRH Ivo Raić, ing. Milorad Družević i ing. Jerko Marasović. Odsutni su bili predsjednik NO općine splitske Rade Dumanić i akad. Andrija Mohorovičić. Raspravljajući o skici, zaključilo se da bi bilo potrebno podvrgnuti je eventualnim sugestijama i nekim korekturama od strane Akademijinih arhitekata kako bi se u daljem radu mogao zauzeti konkretniji stav u razradi detalja i izradi investicionog programa na bazi kojih bi se dobila i potrebna suglasnost mjerodavnih organa vlasti za što brže izrađivanje definitivnih planova. Da bi se rad što efikasnije odvijao, formirane su komisije za muzeološka i tehnička pitanja. U prvu komisiju ušli su kao članovi: akad. Ljubo Babić, akad. Andrija Mohorovičić, dr.

Stjepan Gunjača, prof. Branko Fučić i prof. Dušan Jelovina. U drugu su kao članovi izabrani: akad. Mladen Kaulzarić, akad. Andrija Mohorovičić, ing. Milorad Družević i drug Ivo Raić. Izrada makete povjerena je Urbanističkom birou u Splitu. Radi što boljeg rada i koordinacije, održana su u Zagrebu iste godine 1960. još dva sastanka Odbora u prostorijama Jugoslavenske akademije na kojima se raspravljalo o izradi projekata i pronalazile financijske mogućnosti za gradnju.

Na sastanku Odbora koji je održan u prostorijama Urbanističkog biroa 1961. g. sagledala se preko makete nemogućnost da se realizira postojeći projekt s obzirom na arhitektonsko rješenje sistema niskogradnje jer svojim krovštem muzejska zgrada u predviđenom ambijentu dolazi ispod nivoa glavne saobraćajnice – ulice Moše Pijade. Poslije te konstatacije po kojoj čitava koncepcija novogradnje mora biti diktirana tim ambijentom u funkcionalnom i estetskom pogledu, dovela su čitavu gradnju na tom mjestu u pitanje, pa su počele iskršavati različite kombinacije iz kojih se nije mogla sagledati realizacija same gradnje. Tako se npr. predlagala »Punta Senjanović«, ali ona je prema urbanističkoj koncepciji određena za razne (sportske i turističke objekte, »Vidovića park« koji je isto tako odbačen zbog nedostatka zelenih površina u gradu, »Turska kula«, »Antičevića dvori«, »Gripe« i zgrada stare bolnice. U vrlo živom razlaganju i s jasnim stavom Savjet se suprotstavio svim tim lokacijama obrazlažući za svaku posebice negativne strane, te je još uvijek ostao na tome, da se veza sa Sustjepanskim područjem mora održati, pa bi toj svrsi, s krajnjom popustljivošću dosljedne koncepcije, možda najbolje odgovarala lokacija u predjelu kuće Burazin–Majcen, tj. nešto zapadnije od terena na kome se projektirala zgrada idejnom skicom. Uzvišenije tlo, postojeći zeleni nasadi i izolacija od raznih nastamba, te još uvijek bar nekakva blizina i veza sa sustjepanskim područjem dovoljni su situacioni momenti da se gradnja locira na tome mjestu. Naime, u općoj koncepciji zgrada muzeja i Instituta moraju se rješavati ambijentalno i izolirano od užeg okvira stambenih zgrada sistemom paviljonskog rasporeda čednih prostorija budući da i same muzejske zbirke sadržavaju fragmentarne kamene spomenike i sitni metal, što je sve po svojoj naravi usitnjeno ali po značaju neobično važno i dragocjeno. Takvim stavom istupio je Savjet pod konac 1961. g. pred širim forumom u prostorijama Urbanističkog biroa u Splitu te zastupao interese te institucije koja godinama već traži ono što joj odavno pripada.

OTVARANJE MUZEJA U PROVIZORNIM PROSTORIJAMA

Kada su provizorne prostorije adaptacijom bile dovršene, počeo se razrađivati plan postave muzejskih eksponata i odredio dan otvaranja muzeja s kojim bi spomenici opet poslije punih 15 godina izišli na vidjelo i bili pristupačni široj javnosti.

Direktor muzeja obratio se na razne strane za pomoć kako bi u namijenjenoj svrsi podmirili troškove oko postave. Uz zalaganje narodnog zastupnika Vicka Krstulovića i tajnika NO kot. splitskog Jakova Odrlićina dobili su se izvanredni krediti od Sekretarijata za financije Izvršnog vijeća Sabora

NRH u iznosu od 2,077.000 Din. i od Sekretarijata za prosvjetu i kulturu NO kot. splitskog iznos od 380.000 Din. Jugoslavenska akademija pomogla je iznosom od 500.000 Din., a Sekretarijat za komunalne poslove NO općine splitske iznosom od 100.000 Din. U izvanrednim radovima sudjelovao je sav personal muzeja, a sa strane nam je pružio pomoć akad. Ljubo Babić koji je uložio dosta truda i kroz boravak u Splitu u nekoliko navrata pomogao da se dođe do uspješnih rješenja pri rasporedu i postavi objekata. Isto tako i v. d. direktor Povijesnog muzeja Hrvatske prof. Nevenka Prosen postavila je kovinske i druge sitne predmete. Također je izišao u susret VII odjel Jugoslavenske akademije preko Gliptoteke Instituta za likovne umjetnosti koji je poslao službenike Sakača i Medveda da izrade makete karakterističnih tipova starohrvatskih arhitektura. U Muzeju su se pobirali podaci za arheološke karte koje je izradio Bartol Petrić. U želji da se nađu na okupu i oni naši spomenici koji stjecajem okolnosti nisu bili u muzeju Predsjedništvo Jugoslavenske akademije na zamolbu Savjeta Instituta, a na prijedlog I i VII Odjela JAZU odlučilo je da se Muzeju ustupi Višeslavova krstionica koja je smještena u dvorani kamenog arhiva kao najatraktivniji i najvredniji eksponat te grupe spomenika. Ta akcija koja se realizirala uvidavnošću Jugoslavenske akademije ponukala nas je da uznastojimo kompletirati muzejski inventar i ostalim za našu povijest i kulturu vrijednim spomenicima, pa se Jugoslavenska akademija obratila zamolbom splitskom Prvostolnom kaptolu da bi posudio reljef hrvatskog vladara iz splitske krstionice Muzeju, a ovaj bi Kaptolu stavio na raspolaganje kvalitetni odljev. Institut je ponudio potpuno jamstvo za umjetninu uz obavezu da će na eksponatu biti označeno da je splitski Kaptol vlasnik. Međutim, našim željama nije udovoljeno.

Provizorij Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika otvoren je na svečan način dne 24. V 1958. godine. Ta značajna ustanova u centru Jadrana, gradu Splitu, otvorena je sa zadatkom da proučava i propagira našu kulturnu baštinu, očekujući i taj dan kao i danas da što prije dođe do sredstava i mogućnosti izgradnje nove zgrade u kojoj bi na ovakvim koncepcijama i tematskom rasporedu materijala djelovala i dalje prikazujući najširoj javnosti stvaralačku snagu naših predaka u prošlosti.

Uz brojne čestitke, brzojave i pisma iz zemlje i inozemstva otvaranju su prisustvovali predstavnici Jugoslavenske akademije, NO kotara i općine splitske, Društva muzejsko-konzervatorskih radnika Hrvatske, muzeja, galerija i arhiva grada Splita te brojni građani Splita. U ime Jugoslavenske akademije Muzej je otvorio akademik Marko Kostrenčić, potpredsjednik JAZU, društva muzejsko-konzervatorskih radnika Hrvatske dr. Ivan Bach, a u ime Narodnog odbora Općine predsjednik Rade Dumanić. Popratnim govorom pridružio se tom skupu akad. Mihovil Abramić i dop. čl. dr Cvito Fisković dok je direktor Muzeja dr Stjepan Gunjača prikazao u kratkim crtama historijat tog Muzeja i sve teškoće kroz koje je prolazio od doba narodne revolucije do sadašnjeg ponovnog otvaranja.

OPET NOVI PROBLEMI PROVIZORIJA

Ovako, bar donekle sredene prilike, nisu dugo potrajale. Tek što je personal muzeja nastavio stručnim radom na klasifikaciji kovinskih predmeta, vršenju prepoznavanja njihova porijekla, izradi administrativnog i stručnog inventara, pojavile su se nove poteškoće u pogledu postojanja samog provizorija. Naime, Komunalni odjel NO općine splitske stao je kombinirati s gradnjom velikog hotela na položaju našeg provizorija što je za sobom povuklo nove brige koje uz pitanje same zgrade sada nameće i rješenje prostora za provizorij u kojemu se ima sačekati dovršenje zgrade. Poslije duge neizvjesnosti našlo se rješenje da se provizorij sagradi na istočnoj trećini kompleksa. No kako je to premalen prostor da bi provizorij kao dosada mogao funkcionirati, došlo se do zaključka da se muzej publici zatvori, a da prostorije posluže za smještaj inventara i interni rad koji će se teško odvijati zbog buke i vreve susjednog radilišta.

PERSONALNE IZMJENE I DOPUNE

U četverogodišnjem razdoblju nastale su neke izmjene i dopune u personalu. Dotadašnji honorarni službenik Ercigoj Božidar riješen je na vlastitu želju dužnosti administrativno-financijskog službenika, a natječajna komisija odabrala je Šegvić Paškvalinu. Isto tako razriješen je dužnosti pomoćni službenik Odrlić Nedjeljko radi odsluženja vojnog roka. Natječajem za pomoćnog službenika i čistačicu primljeni su Siročić Ivan i Siročić Milka. No isti Siročić Ivan napustio je po vlastitoj želji krajem 1961. g. mjesto. Iste se godine natjecao visokokvalificirani klesar Bakulić Fabjan na mjestu preparatora i bio primljen.

PITANJE ANĐELA I ZBIRKA EJNARA DYGGVEA

God. 1960. održana je u podrumima Dioklecijanove palače izložba »2000 godina skulpture u Dalmaciji«. Tom prigodom je Institut zamoljen od priređivača izložbe, učestvovao posudivši nekoje kamene spomenike starohrvatskog likovnog stvaranja (troglavo božanstvo Svetvida iz Vačana kod Skradina, ulomak portala kninske katedrale, trokutni zabat s prikazom madone iz Biskupije, ornamentalni biskupijski plutej i biskupijsku likovnu transenu). Po zatvaranju izložbe i povratku izložbenih eksponata utvrdilo se da nedostaje ukomponirani kameni likovni fragmenat s prikazom anđela biskupijske transene, pa se povelu pitanje njegova nestajanja. O tome se raspravljalo na nekoliko sastanaka Savjeta Instituta, te se zaključilo, budući da priređivači nisu pronašli izgubljeni fragmenat, da se gubitak reklamira putem dnevne štampe. Ujedno su dostavljene izjave službenika ovog instituta o predaji kamenih spomenika priređivačima izložbe i prijava Sekretarijatu za unutrašnje poslove NO općine splitske. Prepisi čitavog dosjea upućeni su Jugoslavenskoj akademiji na dalji postupak.

Na nekoliko sastanaka Savjeta raspravljalo se 1958. g. o naučnim elaboratima gosp. Arh. Ejnara Dyggvea koji su dospjeli u Urbanistički biro u Splitu.

Naime, poznato je da je gosp. Dyggve radio ispred Hrvatskog starinarskog društva u Kninu i društva »Bihać« u Splitu, te je bio obavezan da objavi otkrića, a dokumentarni materijal dađe u arhiv spomenutih društava kojih je nasljednik Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, odnosno Institut za nacionalnu arheologiju u Splitu. Zaključilo se da bi Jugoslavenska akademija našla put da intervenira kod njega kako bi se elaborati koji se tiču rada spomenutih društava priključili arhivskom materijalu ovog Instituta. Međutim je ipak ostalo u Urbanističkom birou, pa je neshvatljivo kako se tu nalaze elaborati izvan njegova operativnog područja, i to oni koji su financirani dva decenija prije osnutka tog biroa.

IZVANREDNA ARHEOLOŠKA ISKAPANJA U DOLINI CETINE

Arheološko zaštitno iskapanje koje je započelo 1954. g. na području budućeg akumulativnog jezera Peruće, nastavilo se 1956. a završilo 1958. g. Te godine »Zajednica elektroprivrednih poduzeća Hrvatske« u Zagrebu kao investitor radova na izgradnji hidrocentrale, dodijelila nam je izvanredni kredit kako bi se preostali neistraženi objekti ispitali, te su se u tu svrhu istraživali: nekropola u selu Maljkovu, nekropola u Podosoju i zidovi stare crkve i samostana u Dragoviću.

1. *Maljkovo*. Na jugoistočnom ogranku sela Maljkova koji se nalazi u dolini s desne strane rijeke Cetine nalazi se blagi pristranak zvan »Greblje«. Radilo se s jugoistočne strane kuće u vinogradu, na položaju gdje se 1954. g. zastalo i sjeverozapadno od kuće na njivi Bilandžić. Pronašla su se 34 groba, te nekropola s onim iz 1954. g. ima 140 grobova. Tu se susreću raznoliki oblici grobova, od proste rake do ovalnih, pačetroinastih i trapezoidnih. Vrlo mali broj pronađenih priloga, kasniji tipovi prstenja, trojagodne naušnice i nalazi mletačkog novca iz XII i XIV stoljeća govore da nekropola potječe iz kasnijeg razdoblja srednjeg vijeka. To nalazište objavio je D. Jelovina (Kasnosrednjovjekovna nekropola »Greblje« u selu Maljkovu, Staro-hrvatska prosvjeta, III s., sv. 7., Zagreb, 1960. str. 255–266.).

2. *Podosoje*. U selu Podosoju nedaleko od Vrlike na položaju »Grebljice« kopao se plato blagog uzvišenja i pronašlo sveukupno 27 grobova. Na platou su uglavnom zastupani i kasnosrednjovjekovni dječji grobovi dok su na padinama grobovi kasnije datacije s interesantnom grobnom koncepcijom. Naime, na površini su označeni vijencem od nanizanog kamenja u obliku jakog ovala dok se skelet nalazi u priličnoj dubini opet ovičen djelomičnim vijencem pri glavi i nogama. Zastupani su i grobovi sa stećcima na južnoj padini brežuljka sa skromnim prilozima.

3. *Dragović, stari manastir*. Nastavio se rad rušenjem zidova crkve i starog manastira kod Vrela Dragovića kako bi se ušlo u trag srednjovjekovnim spolijama ukrašenim pleternom plastikom budući da je na tome području postojala prvotna crkva koja je u kasnijim višekratnim gradnjama i dograđivanjima potpuno iščezla. Među kamenim ulomcima rimske provenijencije, kao npr. ostacima sarkofaga s natpisnim poljem, fragmentima žrtvenika i ostalim arhitektonskim ulomcima, pronađena su tri fragmenta pleterne plastike.

A) *Radovi na organizaciji pothvata*

Već je bilo riječi o značaju i potrebi arheološkog zahvata na Bribiru (S. Gunjača, Referat u vezi s predlogom za savezno iskopavanje u Bribiru, Zbornik zaštite spomenika kulture, Beograd, 1953., str. 133-144.). To dugotrajno pitanje pomaklo se s mrtve tačke kada je paroh Bribira proto Božidar Magud uputio pismo direktoru Instituta 1959. g. i upozorio ga da kani betonirati tlo parohijske crkve sv. Joakima i Ane. Na to je direktor stupio u kontakt s crkvenim vlastima od kojih je dobio pristanak da se crkveni prostor prethodno istraži. U jesen 1959. g. pristupilo se istraživanju unutrašnjosti crkve, te se već drugi dan ušlo u trag ruševinama starije crkve od koje su preostale tri apside. To otkriće dalo je povoda sazivu Savjeta na Bribiru koji se proširio i na druge utjecajne faktore, te se pregledalo otkriće i Bribirska glavica, pa se došlo do zaključka da se odmah pokrene pitanje iskopavanja cijelog kompleksa. Radi ostvarenja tog cilja direktor se bacio na pripreme radove, proširio kontakt s mjesnim, općinskim i kotarskim vlastima radi povezivanja zahvata s popratnim momentima i potrebama sela kao što su popravak puta, dovod električne energije i uklanjanje seoskog ukopišta sa Glavice izgradnjom novog groblja. K tomu se pristupilo pitanju direktnog arheološkog interesa kao što je uklanjanje crkve i izvlaštenje arheoloških čestica koje se nalaze u privatnim rukama. Za sve te poslove održano je nekoliko sastanaka Savjeta uz obilazak terena, a NO općine skradinske preuzeo je obavezu da vlasnike terena prebaci na zemljišta općenarodne imovine. U pripreme radove pripada i korektura puta koji vodi na Glavicu, kao i opskrba radnika i ekipe pitkom vodom, te se načinila nova trasa ceste, kao i cisterna za vodu.

Materijalnu pomoć izvanrednim kreditima odobrio je Savezni fond za unapređenje kulturnih djelatnosti Sekretarijata Saveznog izvršnog vijeća, Sekretarijat za naučni rad NRH, Jugoslavenska akademija i Narodni odbor kotara šibenskog. Građevno poduzeće »Tehnika« u Zagrebu dodijelio nam je na posudbu 300 m. kolosijeka, pragova i šest vagoneta, a dati su nam izgledi za pomoć i drugih u budućim zahvatima.

B) *Početak arheološkog zahvata na Bribiru*

Planskom zahvatu pristupilo se 1961. g. čemu je prethodio utvrđeni program koji je direktor Instituta kao inicijator i rukovodilac pothvata utvrdio ispred Instituta s vanjskim suradnicima, i to prof. dr. Josipom Korošcem i prof. dr. Matom Suićem koji preuzimaju rukovođenje u prahistorijskim i antiknim momentima. Suradnja je osigurana i prisustvom kustosa Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Arheološkog muzeja u Zadru. Za antropološka istraživanja bribirskih nekropola prisustvovat će i surađivati asistent Antropološkog odjela Medicinskog fakulteta u Zagrebu.

Još prije planskog zahvata morala se zatrpati unutrašnjost crkve radi obreda, te više nisu vidljivi pronađeni preostaci. Planskim radom zahvatila se u

prvom redu slučajno pronađena nekropola na koju se namjerilo prigodom trasiranja puta 1960. g. No pokazalo se u nastavku rada da je slučaj htio da joj baš širina puta omeđi rasprostranjenost jer se kasnijim istraživanjem pronašao još samo jedan grob. Tako je ta nekropola dala ukupno 13 grobova od kojih 11 s grobnim nalazima. Nađene su naušnice sa S-završetkom i torđirane bjelobrdске kulturne grupe. Vrijedni su primjerci naušnica s jednom jagodom tipa ukosnice.

Istraživanja prahistorijskog razdoblja orijentirana su na slobodnom terenu istočne padine uz masivni suhozid kojemu se ušlo u trag 1960. g., a čini se da pripada prahistorijskom utvrđenju tipa Castelliera. Veliki usjek u dužini od 20 m, širine 6 m i najviše visine 8 m pokazao je uglavnom naplavinu s Glavice u kojemu je bilo artefakata iz svih perioda, a najviše prahistorijskih. Druga sonda načinjena na platou Glavice na položaju Dolovi zapadno od novootkrivene crkve. U sondi dubokoj 5 m pronađena su prahistorijska ognjišta i mnoštvo artefakata iz brončanog doba.

Istraživanja antiknog razdoblja usmjerena su na otkrivanje obrambenih bedema stare Varvarije, i to od ulaznih vrata na zapadnoj strani Glavice prema sjeveru i dalje na istok. S vanjske strane otkrilo se u dužini od 75 m, a s unutrašnje 160 m. Nadalje su se otkrila ulazna vrata na zapadu i sjeveru i time olakšala predodžba o konstrukciji obrambenih otvora. Jasno se sagledala struktura zida koji je s vanjske strane komponiran velikim kamenim blokovima, a s unutarne mnogo sitnijim kamenjem dok je unutrašnjost nasipavana otpadnim materijalom među parcijalnim pregrađivanjima. Za vrijeme radova pri čestom obilaženju Glavice prikupilo se dosta obrađenih arhitektonskih ulomaka.

Istraživanja srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja sastojala su se u otkrivanju civilne arhitekture, srednjovjekovnih obrambenih zidova, ostataka crkve i samostana, starohrvatskih nekropola i novovjekovne kulc i fortifikacionog kompleksa oko nje.

Na jugozapadnom dijelu Glavice otkriveni su temelji srednjovjekovne arhitekture pačetrovinaste osnove u koju su bila uzidana spolia iz antiknog doba. Uz rub na istom dijelu Glavice otkriveni su ostaci srednjovjekovnih obrambenih zidova u dužini od cca. 130 m. Na zapadnoj strani Glavice, iznad ulaznih vrata stare Varvarije očišćena je mala jednoapsidna crkvice unutar koje se naišlo na jedan kasnosrednjovjekovni grob i nekoliko neizrazitih arhitektonskih fragmenata.

Najopsežniji radovi izvršeni su na jugoistočnom dijelu Glavice na položaju Dolovi gdje su se nazirali obrisi srušenih arhitektura za koje se odavno držalo da pripadaju crkvi i samostanu sv. Marije. Ovogodišnji zahvat na tom položaju iznio je na vidjelo preostatke crkve i do nje sklop arhitekture koja ima razvijenu osnovicu. Crkva je građena pravilno tesanim kamenjem, jedno-brodna je i ima uglatu apsidu kojoj su uz bočne zidove naknadno prizidani grubi i vrlo masivni potpornjaci. Arhitektonski nalazi sastoje se od mnoštva ulomaka kasnoromaničke i gotičke faze, a nađeni su i ulomci s natpisom. Zidovi do crkve kojih se osnovica pripisuje samostanu pokazuju tragove požara i više faza gradnje. U crkvi i u prostorima do nje pronašlo se 95 grobova koji se diferenciraju po svojoj strukturi. Imamo grobova s prostim obložnicama i

pokrivenih kamenim pločama, uzidanih bez poklopnica i uzidanih s pločama među kojima su neki sa stećcima. Na jednoj nadgrobnoj ploči predstavljeno je reljefno orlovo krilo, jedna od varijacija grba bibrirskih knezova. Priloga u grobovima nađeno je relativno malo, što se može tumačiti pljačkom u kasnijim razdobljima.

Radeći na čišćenju obrambenih zidova stare Varvarije na sjeverozapadnoj padini Glavice, pred samim ulazom, ušlo se u trag oveloj starohrvatskoj nekropoli na kojoj se ovim prvim zahvatom otkrilo i istražilo 70 grobova. Očito se vidi da se nekropola širi i dalje po padinama Glavice. Prilozi u grobovima bili su prilično izdašni, a po karakteru nalaza nekropola je ranije datacije.

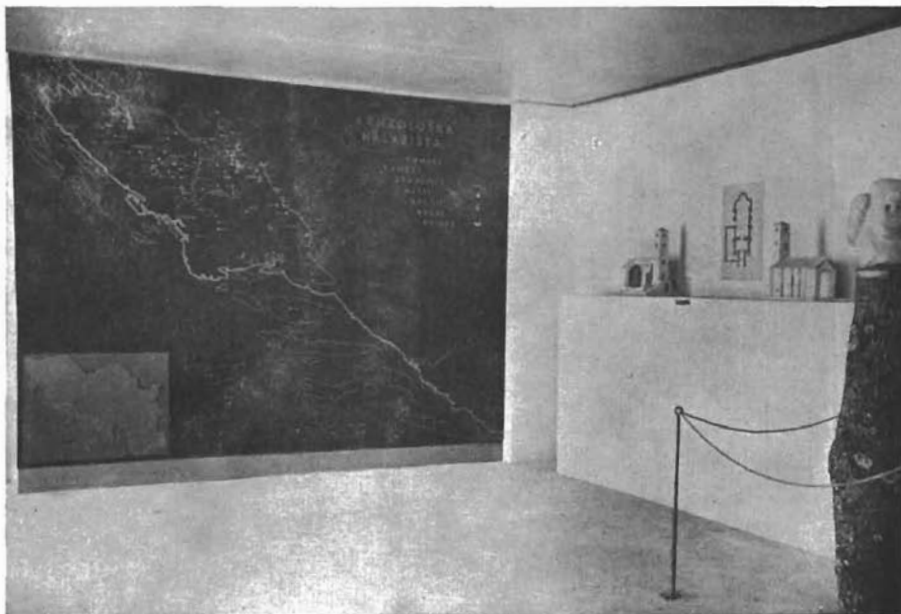
Na tjemenu Glavice očišćena je otprije vidljiva obla kula koja se malim dijelom vidjela, a istraživanje se usmjerilo čišćenjem vanjske i unutarnje strane. Promjer joj iznosi 7,25 m dok su zidovi debeli 1,75 m. U utrobi bedema pronašla su se kao spolia dva dekorativna ulomka XI–XII st., što je dokaz da je kula nastala poslije rušenja neke crkve toga doba. U unutrašnjosti je pronađena cijev topa iz XVII stoljeća. Uz kulu sa dvije strane prislonio se naknadno zidani bedem, a u međuprostoru tih zidova i kule pronašli su se preostaci suhozidnih zgrada s ostacima uglja, troske, kovačkog alata i drugih željeznih predmeta.

U ovogodišnjem zahvatu učestvovali su pored rukovodioca dr. Stjepana Gunjače odgovorni za prahistoriju i antiku dr. Josip Korošec i dr. Mate Suić, kustosi Dušan Jelovina i Dasen Vrsalović iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, zatim Šime Batović i Janko Belošević iz Arheološkog muzeja u Zadru, konzervator Bartol Petrić i preparator Josip Bartulović. Za antropološka istraživanja sudjelovala je Georgina Pilarić, asistent Antropološkog odjela Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Arheološkim istraživanjima ispomagao je i student arheologije Zlatko Gunjača.

ARHEOLOŠKA ISKAPANJA NA SUSTJEPANU

Na jugozapadnom području grada Splita nalazi se poluotok koji se po srednjovjekovnoj crkvi i samostanu sv. Stjepana zove Sustjepan. Predsjedništvo Narodnog odbora općine splitske imajući u vidu ljepotu i prirodni smještaj, izoliranost i historijsku važnost s arheološkim preostacima, povelu je akciju konačnog rješenja starog gradskog groblja na Sustjepanu s namjerom da ga pretvori u rekreativno područje. Radi toga Sekretarijat za komunalne poslove NO općine zatražio je mišljenje kompetentnih ustanova, organizacija i pojedinaca u gradu, kao npr. Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, Arheološkog muzeja, Instituta za nacionalnu arheologiju, Urbanističkog biroa, Muzeja grada Splita, Galerije umjetnina i drugih. Dok su se jedni zalagali zato da se sustjepansko groblje u biti i ambijentu sačuva (Muzej grada Splita), dotle je Institut za nacionalnu arheologiju i Urbanistički biro zauzeo gledište da se čitavo sustjepansko područje tretira kao javni park u kojemu bi našli mjesto i objekti s muzejskim eksponatima.

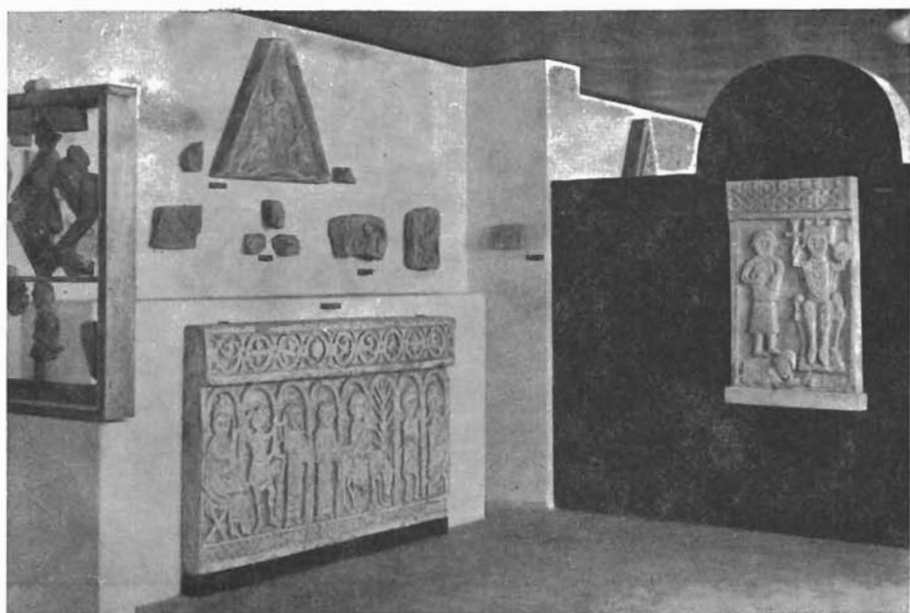
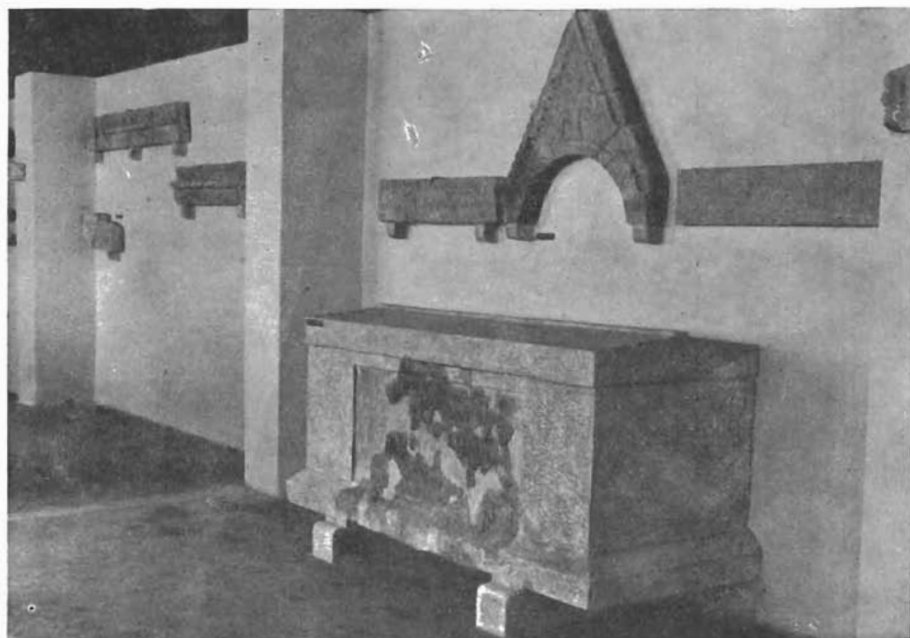
Sekretarijat za komunalne poslove NO općine splitske pošao je među ostalim rješenjima za valorizacijom općih vrijednosti sustjepanskog poluotoka i

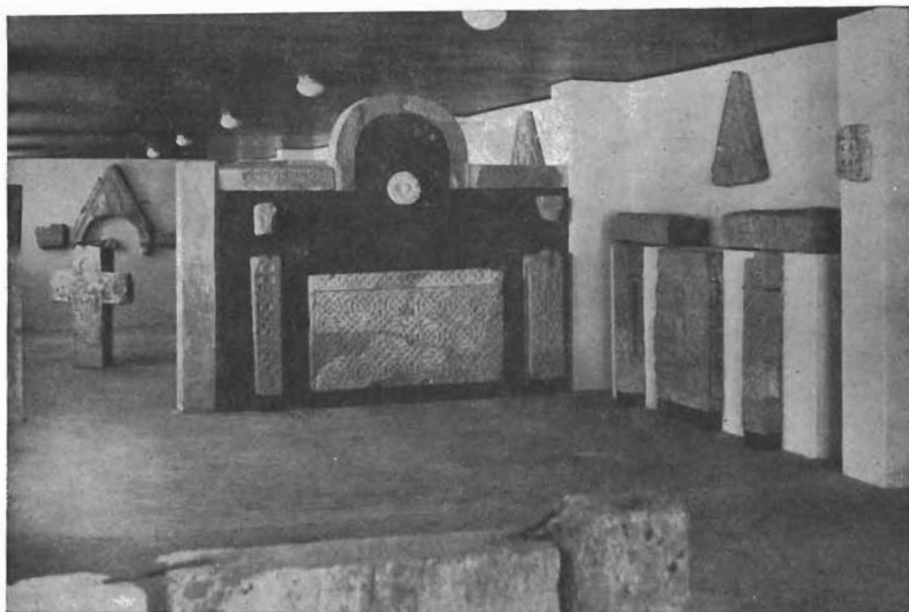
Sl. 1. Postava u lapidariju provizornih prostorija muzeja, Uvodna dvorana
Sl. 2. Postava u lapidariju provizornih prostorija muzeja, Shematski prikaz crkve

Sl. 3. Postava u lapidariju provizornih prostoriya muzeja. Crkvena pregrada
Sl. 4. Postava u lapidar'ju provizornih prostoriya muzeja. Dvorana kamenog arhiva

Sl. 5. Postava u lapidariju provizornih prostoriya muzeja, Dvorana kamenog arh'va
Sl. 6. Postava u lapidariju provizornih prostoriya muzeja, Dvorana likovne plastike

Sl. 7. Postava u lapidariju provizornih prostoriya muzeja, Dvorana pletjerne plastike

Sl. 8. Postava u lapidariju provizornih prostoriya muzeja
Funkcionalni prikaz kamen'h imposta u zvoniku crkve

Sl. 9. Postava u dvorani sitnog metala
Sl. 10. Postava u dvorani sitnog metala

Sl. 11. Bribir, otkriće apside u crkvi sv. Joakima i Ane

Sl. 12. Bribir, članovi savjeta na nalazištu dne 24. X 1959. kada se odlučilo na sveopći zahvat

Sl. 13. Bribir, obilazak padina Bribirske glavice od članova savjeta i organa narodnih vlasti 1961. g.

Sl. 14. Bribir, slučajna posjeta crkvenih predstavnika 1961. g.

*Sl. 15. Dio otkrivene nekropole na okuci novog puta u Brib'ru
Sl. 16. Otkriveni obrambeni zidovi stare Varvarije na Bribiru*

Sl. 17. Otkrivena srednjovjekovna crkva i dio samostana na Bribiru
arheološkim iskopanjem 1961. g.

Sl. 18. Čišćenje oble kule na tjemenu Bribirske glavice

Sl. 19. Bribir, nadgrobnna ploča sa reljefno prestavljenim orlovim krilom, nađena u crkvi prigodom arheoloških iskapanja 1961. g.

Sl. 20. Dio otkrivene srednjovjekovne nekropole na zapadnoj padini Bribirske glavice

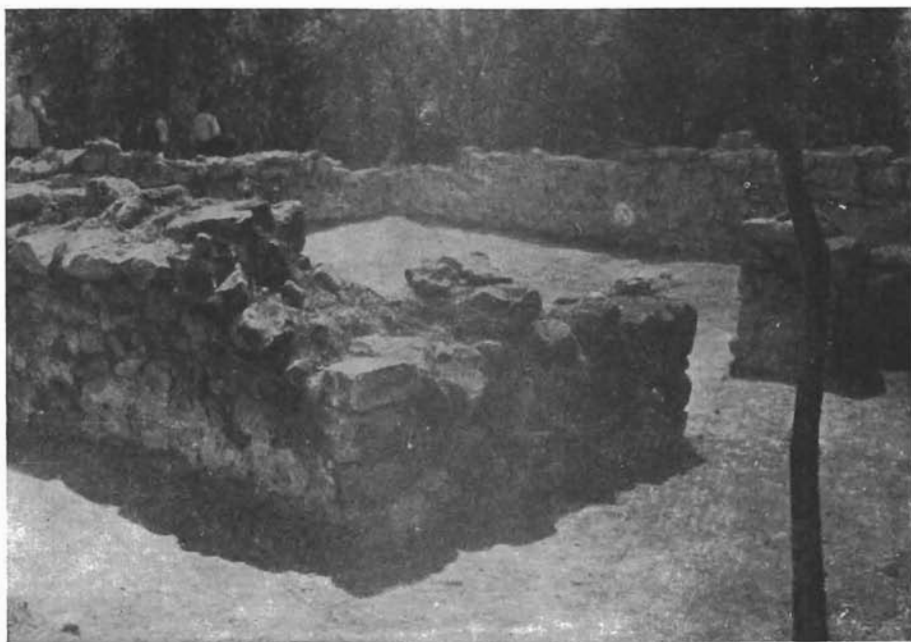

Sl. 21 Sondažna istraživanja na Sustjepanu 1958. g.

*Sl. 22. »Grede« na Čerincu prije iskapanja
Sl. 23. »Begovača«, ostaci crkvene arhitekture prije iskapanja*

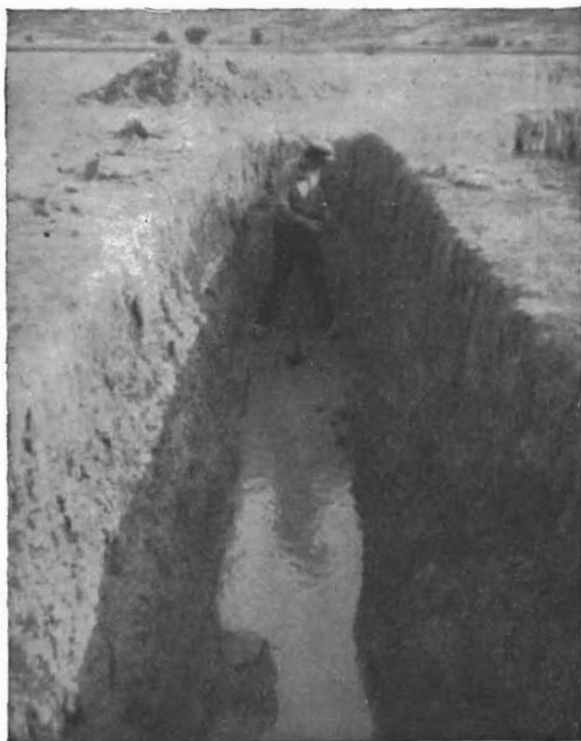
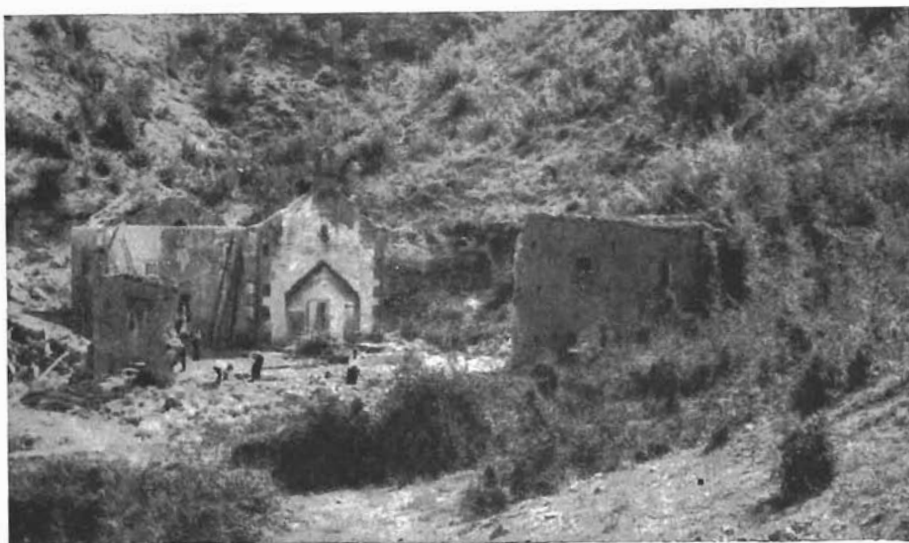

Sl. 24. Otkriveni preostaci gospodarsko-stambene zgrade utvrđenja Brečevo 1958. g.
Sl. 25. Zduž kod Vrlike, arheološka iskanjanja na položaju »Brig«

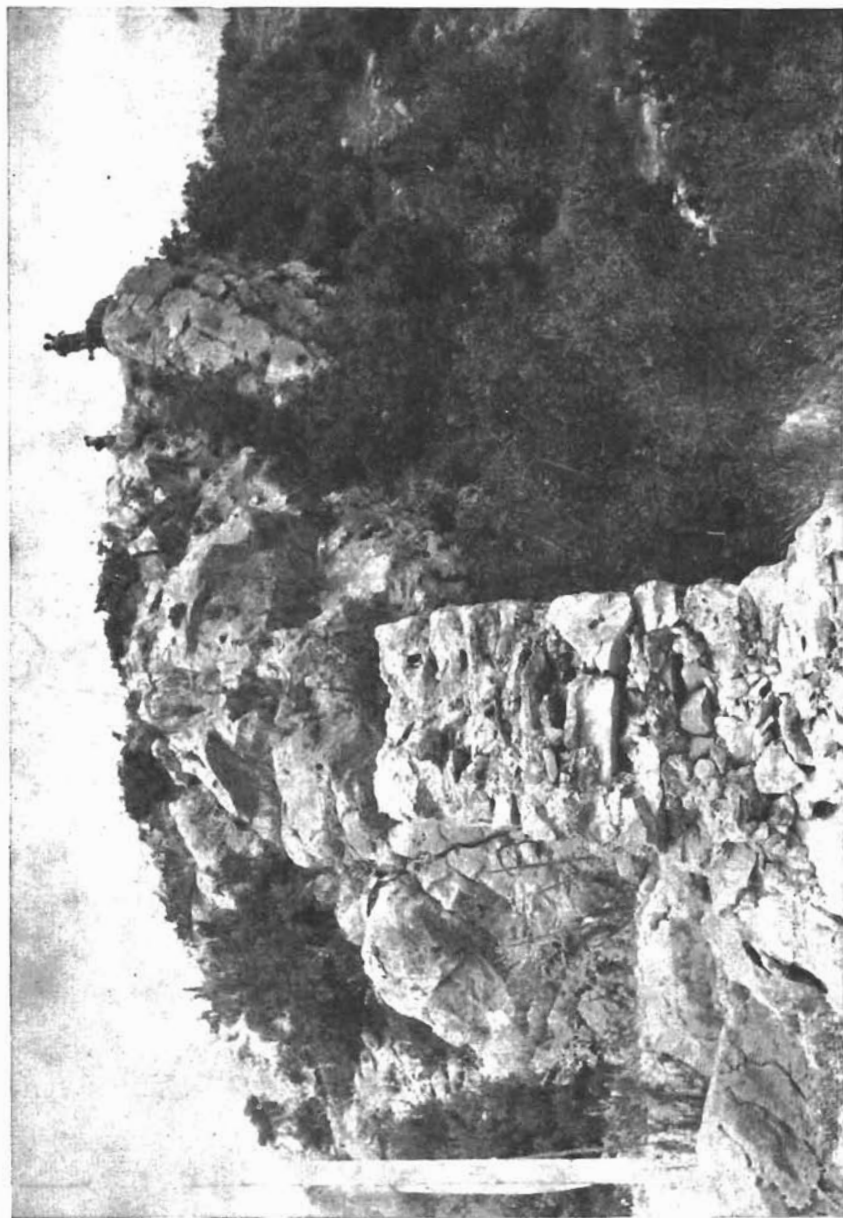

Sl. 26. Trilj, arheološkim istraživanjem otkrivena nekropola kod kuća Latinac 1958. g.

Sl. 27. Rušenje zidova crkve i starog samostana kod vrela Dragović

Sl. 28. Sondažno istraživanje prahistorijskih sojenica uz obalu rijeke Cetine kod Ribarića

Sl. 29. Preostaci gradačkih obrambenih zidova na otoku Šolti

Sl. 30. Preostaci crkve sv. Petra u Nečujmu na otoku Šolti
Sl. 31. Apsida benediktinske crkve na otočiću Stipanska pokraj Šolte

Sl. 32. Crkva sv. Mihovila južno od Donjeg sela na otoku Šolti
Sl. 33. »Orlovića dvor« u Grohotama na otoku Šolti

Sl. 34. Ruševine ranoromaničke crkve na otoku Sušcu
Sl. 35. Ruševine romaničke crkve na otoku sv. Andrija

*Sl. 36. Tvrđava »Nutjak« uz rijeku Cetinu nedaleko Trilja
(U podnožju oble kule vidi se početak konzervacije)*

Sl. 37. Tvrđava »Prozor« nad Vrlikom

Sl. 38. Brečevo, konzervacija utvrđenja u toku radova

*Sl. 39. Bribir, konzervacija zidova civilne arhitekture u toku radova
(Vidi se antički cipus kao spol a in situ)*

šireg sagledavanja njegove uloge u razvitku Splita, prvenstveno kao istaknutog rekreativnog područja i respektiranju svih onih objekata, koji predstavljaju historijsko-umjetničke spomenike. Stoga je povjerio izvršenje zadataka na Sustjepanu Urbanističkom birou koji je, s obzirom na to da u tom kompleksnom istraživanju vrlo važno mjesto zauzima starohrvatsko razdoblje, pozvao na suradnju Institut za nacionalnu arheologiju. Sporazumno je zaključeno da će istraživanja u suradnji voditi obje institucije, što je utvrđeno i pisanim zaključcima dne 21. XI 1958. godine.

Arheološka istraživanja na Sustjepanu dosada su izvršena u dva navrata, u novembru 1958. g. i u decembru 1961. g. U prvom zahvatu iskapanja su izvršena samo na slobodnim površinama gdje nije bilo grobova, a imala su karakter sondiranja sa ciljem da se dobije osnovni uvid u stanje arheoloških ostataka bivšeg benediktinskog kompleksa. Sonde su izvršene jugoistočno od postojeće grobišne crkvice, te se među otkrivenim zidovima mogao uočiti kompleks samostana s klaustrom i bunarom koji je građen svodovnom konstrukcijom s manjim neobrađenim komadima kamenja. Arheološki nalazi sastoje se od metalnih ukrasnih predmeta koji su u sadašnjim istraživanjima jedino pronađeni kao slučajni nalazi među porazbacanim skeletnim ostacima u predjelu četvrtastog otvora otkrivenog bunara.

Drugi zahvat 1961. g. pružio je bolje rezultate jer se u toku protekle tri godine od prethodnih sondiranja potpuno uklonilo groblje i porušio sklop čuvarve kuće južno od crkve. Iskapanja su vršena na području čuvarve kuće i istočno i sjeverno od crkve, koristeći se prilaznom površinom u groblje gdje je teren bio intaktan. Naime, veći je dio stare arhitekture u predjelu grobnica uništen budući da su grobnice mnogo dublje nego temeljni zidovi otkrivenih srednjovjekovnih zdanja među kojima i apsida crkve.

Prilikom iskapanja i rušenja kasnijih zidova na groblju prigodom njihove restauracije naišlo se na fragmente rimskih tegula i kamenih sarkofaga s likovnim predstavama i natpisnim poljima, zatim na profilirane dijelove kamenog crkvenog namještaja, mramornih i kamenih stupova i profiliranih baza. Posebno su značajni nalazi fragmenata starohrvatske pleterne plastike romaničkog ciborija i dovratnika i kasnogotičke likovne plastike. Keramički nalazi okarakterizirani su kasnijim razdobljima a ukrašeni su kružnim i mrežastim bojenim ornamentom. Naišlo se na četiri srednjovjekovna groba bez ikakvih priloga. Istraživanja su u toku.

U ime Urbanističkog biroa u Splitu iskapanja je vodio dr. Tomislav Marasović, a ispred Instituta za nacionalnu arheologiju bio je delegiran kustos Dasen Vrsalović.

REDOVNA ARHEOLOŠKA ISKAPANJA

1. *Čerinac između Kašića i Smilčića.* U prošlogodišnjem broju našeg časopisa izvijestilo se o arheološkim istraživanjima u selu Kašiću kod Benkovca, i to na položajima Mastirine, Maklinovo brdo, Razbojine, Čerinac i Drače. U namjeri da se to područje sistematski istraži dr. S. Gunjača tragao je za novim položajima, te kroz protekle četiri godine planirao iskapanje dvaju novih lokaliteta, i to na Čerincu položaj Grede i na Begovači. Na Gredama se

iskapala nekropola na kojoj je otkriveno 149 grobova. Grobovi su ovalnog i pačetrovinastog oblika rađeni uslojenim kamenjem kojima je dubina oscilirala od 30 do 80 cm, a orijentirani su uglavnom pravcem istok-zapad. Prilozi su u grobovima nakitnog karaktera, i to prstenje i naušnice među kojima se naišlo na rijetko do sada poznate egzemplare u dalmatinskoj Hrvatskoj.

2. *Begovača u Kašiću*. Istodobno su vršena iskapanja i nastavljena kroz sve četiri godine na lokalitetu Begovača koji je oko 2 km udaljen jugozapadno od Kašića. Na prije uočenom lokalitetu svratio je naknadno pozornost slučajni nalaz Stevana Drče koji je na položaju Crkvina pronašao ulomak grede s natpisnim poljem i ukrasom pleterne plastike. Arheološkim iskapanjem otkrivena je crkva vrlo interesantnog tipa trobrodne crkvene arhitekture i grobovi oko nje. Otkriveno je 78 grobova koji su se nalazili u nasipu obrušene crkve, a nedostatak grobnih priloga, kao i crkveni građevni materijal koji se upotrebljavao za obzidu grobova govorili su da se radi o nekropoli kasnijeg razdoblja. Šireći front istraživanja u pravcu jugozapadnog ugla tog lokaliteta naišlo se i na kasnoantikne građevine, pa je o nalazu obaviješten Arheološki muzej u Zadru. Dalja iskapanja 1960. g. iznijela su na vidjelo drugi, donji sloj grobova iz starohrvatskog razdoblja. Otkriveno je i istraženo 148 grobova u kojima su zastupani karakteristični primjerci tipova starohrvatske nakitne grupe.

Iskapanja 1961. g. u mnogome su jasnije odredila fizionomiju grobovima na redove. Taj drugi, donji sloj dao je daljih 156 grobova u kojima je bilo nakitnih priloga, posebice prostih karičica, karičica s koljencem, naušnica s jednom, tri i četiri jagode. Osim tih pronašle su se, iako u mnogo manjem broju, naušnice karantansko-ketlaške i bjelobrdske nakitne grupe. Najznačajniji su rezultat otkrića dvaju grobova na dubini od 1,5 m. Ti su grobovi obloženi rimskim kolonama, a pokriveni pravilno tesanim i profiliranim pačetrovinastim pločama, očito sve upotrijebljeno u sekundarne svrhe. U oba groba pronađene su ostruge karolinškog tipa s odgovarajućim garniturama, noževi i kresivo. Među arhitektonskim fragmentima pronašla su se tri ulomka grede ukrašene pletrom, a bili su kao spolia ugrađeni u grobove.

Sve u svemu do sada su uz nalaz crkvene arhitekture, fragmente pluteja i greda otkrivena 382 groba. Iskapanja se nastavljaju.

3. *Bračević kod Muća*. U prošleme broju našeg časopisa opisani su ostaci srednjovjekovnog castruma Brečevo. Prigodom konzervacije, razumijevanjem i financijskom pomoću NO kot. splitskog izvršena su 1958. g. arheološka iskapanja na tom objektu. Otkrivena je gospodarsko-stambena zgrada, te se konstatairalo da tu postoje raštrkani grobovi, kao i ostaci dviju drugih zgrada. Pronašlo se među arhitektonskim ostacima fragmenata srednjovjekovne keramike ukrašene valovnicom i cik-cak ornamentom.

4. *Zduš kod Vrlike*. Obilazeći kraj oko Vrlike, direktor muzeja saznao je da je seljak Rebić Jakov iz sela Podosoja, kršeći njivu nedaleko izvora Zduša a na položaju »Brig«, naišao na grobove. U obilasku terena ustanovilo se da se radi o prije poznatoj ranosrednjovjekovnoj nekropoli, s obzirom na nade-na tri dobro sačuvana glinena lonca i veći broj polupanih fragmenata. Arheološkim iskapanjem koje je izvršio Dušan Jelovina ustanovilo se da se radi o perifernom dijelu nekropole budući da je veći dio vlasnik već bio prekopao.

Pronađeno je nekoliko grobova u kojima se našlo uz fragmente keramike, noževa, kresiva i kremena. Grobovi su jednostavne nepravilne zemljane rake orijentirane u pravcu istok-zapad.

5. *Trilj-Latinci*. Pri regulaciji ceste 1958. g. kod kuća Latinčevih oko 50 m pred mostom, naišlo se na grobove, te je direktor muzeja, rađeći u Dragoviću, prekinuo na kratko radove kako bi na vrijeme uspio sagledati postojeću situaciju. Ustanovilo se da je to položaj gdje se 1936. g. pronašla nekropola (S. Gunjača, Još jedno starohrvatsko groblje u Trilju kod Sinja, *Historijski zbornik*, I Zagreb, 1948. g.), pa se počelo sistematski istraživati, prekopavajući cestu na dva mjesta. Pronašlo se 38 grobova koji su uglavnom bili obloženi podužim lapornim stijenama s rijetkim nalazima poklopnicama. Nalaza je bilo malo. Uz nekoliko prstena kasnijeg razdoblja pronašlo se i nekoliko naušnica, fragmenata stakla itd.

6. *Trilj-Okolište*. Na blagaj Glavici na kojoj je izrađena tvornica česljeva pravio se rov za vodovodne cijevi, pa se tom prilikom naišlo na 11 grobova. Obloženi su laporastim pločama kao i prethodni kod Latinčevih kuća. Grobovi su bez priloga.

U svim tim radovima sudjelovali su pored direktora muzeja kustosi Dušan Jelovina i Dasen Vrsalović i konzervator Bartol Petrić i preparator Josip Bartulović. Na radovima u Brečevu ispomagao je student arheologije Zlatko Gunjača.

REAMBULACIJA TERENA

A) Područje Promine i Miljevaca

Inicijativom direktora dr. Stjepana Gunjače a materijalnom pomoću NO općine kninske datom mu radi obrade povijesti Knina, izvršena je 1959. i 1960. g. reambulacija područja Promine i Miljevaca u kojoj su pored prednjega sudjelovali kustos Dušan Jelovina i prof. Nevenka Prosen. Tom su se prigodom obišli mnogi lokaliteti, pa se pored poznatih fortifikacija (Petrovac, Ključić, Kamičac i Bogočin) ušlo u trag i mnogim srednjovjekovnim položajima kao npr. u Tribounju, Velušiću, Karalićima, Ključu, Bogetiću, Brištanima, Ljubotiću itd.

B) Okolica Bribira

Za vrijeme radova na Bribiru poduzeto je u slobodno vrijeme rekognosciranje bližeg terena, pa se tako pod Glavicom, a na sjevernoj strani iznad vrela Bribirčice konstatiralo naselje. Obilaskom obližnjeg sela Vačana ušlo se u trag preostacima srednjovjekovne crkve i groblja na položaju Humčina. Nedaleko je izvor zvan Mikulica, pa se čini da taj toponim krije titulara te crkve, sv. Nikolu.

C) *Insularno područje srednje Dalmacije*

Radi što svestranije arheološke obrade Institut je uznastojao teritorijalno proširiti svoje djelovanje kako bi ušao u trag novim položajima na rijetko istraživanim područjima. Zbog toga je planom istraživanja zahvaćen srednjodalmatinski otočki skup od kojega su istraženi otoci Šolta, Sušac i sv. Andrija.

1. *Otok Šolta.* U traganju za srednjovjekovnim položajima posebnu pažnju svratili su na sebe gradački obrambeni zidovi, koji na južnoj strani otoka između dviju uvala Gradačke i Senjske svojim zgodnim smještajem zatvaraju plato brežuljka i pristup s jedino moguće sjeverne strane otoka. Mjestimice su visoki 8–10 m dok im debljina varira oko 0,80 m. Te zidine fortifikacijskog karaktera, građene malterom, upućuju na srednjovjekovno razdoblje, a mogli bi se dovesti, prema Rubiću, u vezu s bijegom i obranom Šoltana oko 1250. g. pred navalom neretvanskog kneza Osora koji te godine napada otok i zapali baziliku u Grohotama prema pričanju Tome Arcidakona. Neki su se stanovnici iz Grohota sklonili na Gradac, a drugi u Dugotinju gdje su tada sazdali crkvu sv. Mihovila južno od Donjeg sela. Ta crkvice je jedan od najljepših spomenika na otoku u kojoj su se prigodom restauracije od strane Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju pronašle fresko-slikarije u gotičkom stilu, lokalnog i pučkog karaktera, te se datiraju u XIII–XIV st. To je građevina pačetrovinaste osnove s gotičkim svodom i potpornim lukom koji prelazi u lezene, polukružnom apsidom i zvonikom na preslicu. Dr. Rubić navodi na bazi historijskih vrela i ostataka arhitekture četiri benediktinska samostana na otoku Šolti, i to u Stomoriji iznad primorskog mjesta Stomorske kod Gornjega sela, koji se u XIII i XIV st. spominje kao »*Monasterium Sanctae Mariae de Solta*« (Smičiklas, *Codex diplomaticus*, XIII, 1289. 1320), zatim samostan u Nečujmu, u Stipanskoj na malenom otočiću pred Maslinicom i u Grohotama.

Pretražujući teren, tragalo se za bilo kakvim preostacima samostana sv. Marije u Stomoriji, ali se nije moglo naći ni traga tome objektu, osim u nazivu grobišne crkve Gospe Stomorine.

U Nečujmu se sada vide ostaci crkve sv. Petra koju je dao sazdati kum pjesnika Marka Marulića Dujam Balistrilić, kako piše Hektorović. Crkva se nalazi u istoimenoj dragi uvali Nečujam, pačetrovinaste je osnove s presvođenom poluoblom apsidom, uzdignutim svetištem koje je oivičeno kamenim rustičnim pragovima. Sačuvao se uzidani stup za oltarsku menzu i dio rustičnog pločnika u brodu crkve. Crkva je sazdana od mjesnog kamena vrlo loše obrade, a u čitavoj se arhitekturi očituje rustičnost seoskog graditeljstva XV i poč. XVI st. Kako se u dokumentima stari benediktinski samostan zvao tri-
ma imenima sv. Petar, Ciprijan i Bonifacije, to je vrlo vjerojatno da se negdje u blizini crkve sv. Petra nalazio samostan s obzirom na spomenute titulare.

Što se tiče dvaju drugih benediktinskih samostana, onog u Stipanskoj i u Grohotama, to su starokršćanske građevine. Unutrašnjost crkve u Stipanskoj je ispunjena urušenim kamenjem, te se u sadašnjoj situaciji ne mogu odrediti građevne karakteristike. Oko postojeće crkvene arhitekture vide se ostaci samostana, ali ni tu se ne može pratiti slijed zidova zbog urušenosti i naknad-

nih pregradnih gomila. Bazilika u Grohotama tipa je jednobrodne crkve s polukružnom apsidom i narteksom, uz koju je išao paralelno uzdužni cemetarijalni hodnik koji je vjerojatno služio za ukopište. S desne strane nalazi se polukružni zid jedne omanje prostorije, valjda krstionice, a nastavlja se ispod sadašnje župske crkve. Sam oblik odaje rustičnost gradnje i tipičan je produkt posljednjeg stoljeća prije avarske dominacije, a bila je u upotrebi kroz čitavo srednjovjekovno razdoblje.

Interesantni su i »seoski dvori« u Grohotama, Donjem selu, Srednjem selu i Gornjem selu koji bi nam u daljem proučavanju mogli objasniti tok seoskog graditeljstva u srednjem vijeku, formiranje naselja i arhitekturu rodovskih zajednica koje su se skoncentrirale u takvim dvorima, noseći u njima imc i sva ona obilježja koja su ih karakterizirala. Iako su mnogi već izgubili ona prvotna obilježja raznim predgradnjama i dogradnjama, ipak se mogu uočiti oni elementi koji su davali karakteristiku seoskoj srednjovjekovnoj arhitekturi. To su ulazna vrata s presvođenim lukom, dvorište u koje se dolazilo kroz glavna ulazna vrata iz sela i izlazna mala vrata koja vode u polje. U dvorištu nalazimo drvarnicu, gustirnu, peć, toč, turanj i žrvanj.

Otok je istraživao kustos Dasen Vrsalović.

2. *Otok Sušac i sv. Andrija.* U julu mjesecu 1960. g. na zamolbu direktora Instituta, direktor Uprave pomorske rasvjete omogućio je vezu za istraživanje izoliranih otoka, pa su tako pretraženi otoci Sušac i sv. Andrija. Na Sušcu je pronađena prahistorijska gomila, rimska cisterna za vodu, ranoromanička crkvića s unutrašnjim lezenama i kasnogotička crkva sv. Vlaha. Na sv. Andriji pronađeni su fragmenti starohrvatske pleterne ornamentike iz IX–XI st. po čemu se vidi da je preromanička arhitektura prodrla čak i na ovaj usamljeni otok. Crkvića je srušena i na njenim temeljima sagrađena nova, romanička u XIII st. Svi su nadeni spomenici fotografirani.

U ekipi su sudjelovali stručnjaci Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju i Instituta za nacionalnu arheologiju u Splitu.

KONZERVATORSKI RADOVI NA ARHEOLOŠKIM OBJEKTIMA

Novčanom pomoću NO kot. splitskog djelomično su se konzervirali srednjovjekovni fortifikacijski objekti: tvrđava »Nutjak« smještena na klisurastom grebenu uz rijeku Cetinu nedaleko od Trilja i utvrda »Prozor« nad Vrlikom. Dok se kod prve konzervirao i djelimično restaurirao dio oble kule i ogradni zid pri ulazu, dotle su kod ove posljednje učvršćeni manji ali vrlo trošni dijelovi utvrde.

Isto tako materijalnom pomoću NO kot. splitskog konzerviran je i djelimično rekonstruiran ostatak utvrđenja Brečevo.

Nastavilo se konzerviranjem otkrivenog objekta na »Manastirinama« u selu Kašiću, a u toku arheoloških iskapanja na Begovači vršila se konzervacija crkve.

Najznačajniji konzervatorski radovi vršili su se na Bribiru u toku arheološke kampanje 1961. g. Najprije se odstranjivao i pripremao za restauraciju odgovarajući kamen, a zatim se prišlo konzervaciji srednjovjekovne civilne

arhitekture koja je i završena. Konzervirala se i mala crkvice na zapadnoj strani Glavice, a na srednjovjekovnim obrambenim zidovima konzervacija je u toku. Na više zidova samostana izvršeno je nadoziđivanje, no još nisu definitivno završene konture i dat konačni oblik kao i fugiranje. Konzervacija antičkih obrambenih bedema stare Varvarije odgođena je za naredni zahvat.

RESTAURACIJA, REKONSTRUKCIJA I PREPARIRANJE SPOMENIKA

Osposobivši prostorije za otvaranje muzeja, uznastojalo se po likovnim i muzeološkim koncepcijama izložiti arheološke spomenike u dvoranama muzeja. Radi toga spojilo se više pronađenih fraktura. Tako su npr. komponirane tri kamene pregrade starohrvatskog crkvenog namještaja, nekoliko trokutnih zabata, greda i pluteja pregrade svetišta, dat funkcionalni smisao sarkofaznim natpisima, dekorativnoj plastici, transenama, menzama i impostima iz Biskupije. Shematski je prikazan u temeljima longitudinalni tip sakralne srednjovjekovne arhitekture i tehnika gradnje, a gipsanim odljevima tri najkarakterističnija tipa starohrvatskih crkvice.

Istovremeno su vršeni preparatorski radovi metalnih eksponata, posebice oružja i keramičkih posudica.

SLUČAJNI NALAZI I NABAVA PRONAĐENIH ARHEOLOŠKIH PREDMETA

Pored rezultata pronađenih redovitim i izvanrednim arheološkim iskapanjem, prispjelo je u muzej nekoliko predmeta koji su slučajno nađeni.

1. *Begovača*. Prekopavajući gomilu u Kašiću na položaju Crkvena u Begovači, pronašao je Vaso Drča ulomak grede s natpisom E DONIS, te ga predao muzeju preko pismenog obavještenia gosp. Kazimira Tomića u Smilčiću. Taj nalaz indicirao je iskapanja na tom lokalitetu. U Kašiću su također kupljeni jedna zemljana posuda od Lakića Stevana i novčić i medaljon od Đoke Petra.

2. *Biskupija kod Knina*. Rusić Špiro pronašao je ulomak kamenog pletera te ga prodao muzeju.

3. *Nin*. Poznatu i više puta publiciranu zlatnu naušnicu četverojagodnog tipa nabavio je muzej skupa sa zlatnim faksimilom, te je ona izložena među zlatnim nakitnim materijalom.

4. *Orlić*. Pronađena su tri ulomka pleterne ornamentike koja su prodali muzeju Urukalo Andrija, Janja i Sava.

5. *Podosoje kod Vrlike*. Kunduz Josip pronašao je jedno željezno koplje na svojoj njivi i prodao ga muzeju.

6. *Pridraga*. Prigodom niveliranja školskog igrališta kod škole u selu Pridrazi pronađena je olovna kutija srebrnog novca i s kasnim srednjovjekovnim naušnicama. Intervencijom Konzervatorskog zavoda u Zadru, nalaz koje je djelomično već bio razgrađen dospio je u njihovu instituciju. Dne 12. VIII 1960. g. direktor muzeja dovezao se na lice mjesta, izvidio situaciju i

kod seljaka uspio prikupiti 60 komada novaca. Upravitelj škole prof. Ivo Paić ustupio je naknadno našem muzeju prikupljenih 90 komada, te se sada kod nas nalazi ukupno 150 komada od spomenutog skupnog nalaza dok se u Zadru nalazi oko 700 komada. To su srebrni novci arpadovaca, anžuvinaca, venecijanskih duždeva i vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića.

7. *Zatočje kod Trilja.* Svalina Šimun iz Čaporice donio je jedan kasnosred-njovjekovni mač koji je pronašao u rijeci Cetini nedaleko Zatočja te ga prodao muzeju.